

Finjusterade mätinstrument

– Historikerns motstånd och möjligheter i samhället

ROBIN PETERSSON

LUNDS UNIVERSITET

Efter att ha ägnat mig åt historiska studier på universitetsnivå i flera år med endast uppsatsarbetet kvar för att kunna hämta ut min mastersexamen har jag frivilligt eller ej blivit uppmärksam på humanioras roll i samhället och den allmänna synen på densamme. Vi har flertalet gånger fått sätta oss in i humanioras kris och den marginaliserade historiska professionen, så till den grad att det nästan känns uttjat. Men därom borde vi vara vaksamma, denna diskussion måste ständigt tas upp och ventileras för att om möjligt komma till stånd med en lösning – i alla fall för att situationen inte bara ska accepteras och glömmas bort. I början av studierna var den enskilt svåraste frågan jag kunde få den som handlade om livet efter studierna: Vad finns det för jobbmöjligheter för en historiker? Eller rentav vad gör en historiker? Dessa frågor sätter fingret på problemet med synen på historia som universitetsämne. Det är inte de eventuella förutfattade meningar folk har, utan snarare att det finns en brist på uppfattning kring hela skräet. Idag känner folk bara historikern som en berättare eller möjligtvis som en författare. Visserligen är den sortens förmedling av historisk kunskap en del av universitetens uppdrag, men det måste göras mer än så.

Min bestämda mening är att människor i allmänhet inte har en förståelse för vad humanistiska studier faktiskt innebär, vare sig vad de går ut på, fördelarna med dem eller hur kunskaperna kan förvaltas efter studietiden. Farhågorna bekräftas av en rapport om förtroendet för humanistisk forskning i Sverige som *Vetenskap och Allmänhet* gav ut år 2022. Efter en enkätundersökning kunde de visa på resultatet att humaniora är det ämne där flest tillfrågade svarade att de “inte har någon uppfattning” på frågan: Vilket förtroende har du för den forsknings som bedrivs i Sverige inom följande områden?”¹ Jag tror inte att det beror på att de inte har någon uppfattning om sitt förtroende som sådant, utan i stället på att de tillfrågade inte har en klar bild över vad humaniora är och vad humanistiska forskare gör. Oavsett spelar det ingen roll om personen som får frågan saknar eller samlar högskolepoäng – humanister själva inräknade – det saknas en övertygelse om det värde som finns i humaniora och historia, åtminstone saknas förmåga att precisera och förmedla värdet.

¹ Vetenskap och allmänhet, ”Varför så dåligt hum om humaniora?”, *Vetenskap & Allmänhet*, 12/10 2022.

Som aspirerande historiker kan vi idag bara läsa om och drömma oss tillbaka till Erik Gustaf Geijers eller Harald Hjärnes tid. Båda var framstående, inflytelserika humanister i det svenska samhället som inte bara kunde påverka sin samtid, utan som även har format delar av samhället efter sin död. Humanisterna under 1800- och tidigt 1900-tal kunde inte bara bli framstående och framgångsrika: de var det *tack vare* humanioran de hade i bagaget, något som markant har förändrats sedan dess. De behövde inte hålla fram värdet av sina humanistiska kunskaper eftersom det på många sätt redan var allmänt känt och högt skattat. Det var få personer som valde eller ens kunde skaffa sig en högre utbildning, men de som gjorde det kunde räkna med en viss inneboende status som kom i samband med den. Högutbildade inom alla ämnen hade en särställning och en auktoritet som inte ifrågasattes. Idag ser det annorlunda ut. En väsentligt större del av det svenska folket väljer att påbörja en eftergymnasial utbildning och ämnena att välja mellan är långt många fler. Samtidigt har det skett en förskjutning av vilka kunskaper som anses relevanta. Till skillnad från Geijer och Hjärne har sentida historiker fått stryka på foten när samhälls- och naturvetenskapliga experter nu får stå för samhällskommenteringen och den allmänna kunskapsförsörjningen.² Den allvetande och lärda historikern har bytts ut till en vag, undflyende akademiker med oklar titulering som inte alltid är lätt att förstå. En statsvetare, nationalekonom, politiker, jurist eller läkare är konkreta i var de kommer från och vad de vill – en tydlig titel som inger respekt och auktoritet på ämnet som ska kommenteras och diskuteras. Om personen i fråga dessutom kan stöka över historien bakom företeelsen är saken klar. Historikerna har under andra halvan av 1900-talet backat undan och under de sista decennierna varit särdeles ovilliga att hävda en samhällsroll. Istället har vi fokuserat på att mätta den kunskapstörst som driver många historiker genom individuell forskning med en smal tilltänkt målgrupp. Det resulterar i att vi som skrå ofta besitter ett kluster av kunskaper utan tydlig styrning. Resultatet har blivit att historieämnet har nischat in sig i mindre fält där var och en kan bli expert på sitt. Denna amorf av kunskap är vår största tillgång, samtidigt som den kan verka som ett hinder i och med mötet med allmänheten. På den punkten har dock Eva Österberg formulerat en av våra viktigaste samhällseliga uppgifter: ”Krångla till men på ett begripligt vis”³ som går ut på att vi inte ska förändra vårt arbetssätt i syfte att göra oss relevanta. Istället ska vi bli bättre på det vi gör och bli mer aktuella genom att ta de ofta komplicerade frågor vi arbetar med och förmedla dem till resten av befolkningen på ett begripligt sätt. De samlade universiteten har gemensamt satt upp tre huvudsakliga uppgifter för sig själva: forskning, utbildning och samverkan med allmänheten. Den tredje uppgiften, att samverka med omvärlden utanför universiteten och att bilda allmänheten, blir relevant i samband med Österbergs fras. Vi som

² Sverker Sörlin, ”Historikerns betydelseunderskott – och dess botemedel”, *Scandia* 2013:2, s. 23.

³ Eva Österberg, ”Människokunskap och långa tidsaxlar”, *Scandia* 2013:2, s. 131.

historiker ska ta vår kompott av tämligen invecklade kunskaper och med vår inlärd tolkningsförmåga sätta dagens samhälle i perspektiv och erbjuda förklaringar. I tider som den vi idag lever i behöver världen svar på mycket svåra frågor. Svar som ofta finns att söka i samband med mänsklighetens tidigare erfarenheter, svar som historiker och humanister faktiskt sitter på. Vi måste bara bli bättre på att ge oss själva den kredd våra förmågor bringar och att våga ställa oss upp och berätta för våra medmänniskor vad vi kan och vad vi vet. På så sätt tror jag att vi kan komma från den gängse bristen på uppfattning om humanioras och historikers samhällsroll. Vi måste bli medvetna om vårt värde samtidigt som vi ser till att omvärlden också blir det.

Filosofen Jonna Bornemark skriver i sin bok *Det omätbaras renässans* om de två kunskapsbegreppen *ratio* och *intellectus* som på många sätt beskriver vårt samhälle och som står i motsats till varandra. Med *ratio* menar Bornemark den nästan binära kunskapen som går att kategorisera och rama in. Statistik och dagens ”data” är nog de mest talande exemplen.⁴ *Ratio* behövs i ett samhälle som har en önskan till tillväxt och effektivitet. *Ratiobaserad* kunskap bistår med kvantifiering eller förmedling av en rak och tydlig kunskap som samhällets utvecklingsprojekt sedan kan ta spjörn mot för att utvärdera i siffror åt vilket håll utvecklingen går. *Ratio* är alltså en kunskap som man kan räkna på: en mätbar kunskap. I kontrast står *intellectus*-begreppet för den kunskap som inte går att mäta, kategorisera eller rama in. *Intellectus* ska förvirrande nog inte likställas med intellekt eftersom det på så sätt hade varit att just rama in begreppet. Om *ratio* är den realitet som vi kan observera i vår omvärld så är *intellectus* den kunskap som kommer inifrån människan själv. Kärnan handlar om att vi kan skapa och uppmärksamma erfarenheter som sträcker sig in i icke-vetandet, bortom det vi någonsin med säkerhet kan uttala oss om. Kunskapen kommer från människans inre och baseras på hennes reflektioner, resonemang, värderande, tänkande och kännande.⁵ I *ratiobaserad* forskning kan du vara säker på att du kommer få styva svar på den fråga som ställs, medan författaren av en *intellectusbaserad* avhandling kan vara osäker på forskningsresultaten utan att det egentligen skulle vara ett problem. Det har onekligen pågått en diskussion på många håll om de humanistiska ämnenas kris: hur vi har blivit marginaliserade, subventionerade och hur vår legitimitet har ifrågasatts. Många håller *New Public Management* (NPM) som en delvis men väsentlig syndabock för humanisternas situation och i och med det ifrågasätts också detta system.⁶

⁴ Jonna Bornemark, *Det omätbaras renässans: En uppgörelse med pedanternas världsberravälde* (Stockholm 2018), s. 199.

⁵ Bornemark, s. 213.

⁶ *Scandia* 2013:2, Numret heter ”Därför är vi historiker” och består av en mängd mindre artiklar från professionella historiker om varför de har valt detta yrke samt vilka problem och möjligheter som kommer med jobbet. Detta är ett häfte som jag tycker alla studenter inom de historiska disciplinerna borde införskaffa och läsa för att bibehålla sin motivation och övertygelse om studiernas relevans.

NPM var ett försök på 1990-talet för att effektivisera välfärdssektorn vilket sedan har spridit sig till de flesta av samhällets områden och sektorer. Systemet går ut på att försöka styra verksamheter genom att mäta deras arbete och resultat. Genom målstyrning, granskningar och utvärderingar skulle den ofantliga offentliga sektorn skäras ned, effektiviseras, demokratiseras och privatiseras. NPM är således uppbyggt och underhållet av ratiobaserad kunskap och det har varit synnerligen lyckat – sett till de uppsatta målen. Systemet har åstadkommit stor nytta när det kommer till ett effektivare arbete och ekonomisk tillväxt, men det förekommer också rapporter kring hur systemet är otillräckligt. Exempelvis ser vi inom vård och omsorg hur sjuksköterskornas arbete styrs av mallar och utvärderas kvantitativt så att patienterna närmast betraktas som kunder eller klienter. Fokus ligger inte på mänskligt bemötande och i utvärderingar finns det inte plats för vårdpersonalens försök till förståelse för den människa som faktiskt finns bakom siffrorna i tabellen. Ett annat exempel från den akademiska världen utgörs just av den humanistiska forskaren, vars värde till stor del baseras på hur mycket hennes arbete lyckas bli publicerat och i vilken utsträckning författaren blir citerad i annan forskning. Sysslor som i grunden inte går att mäta eller räkna på, formas om så att deras insats just ska kunna mätas – och i denna process försvinner mycket av humanistens kvalitativa egenskaper och kunskaper. Anders Ekström och Sverker Sörlin iakttar detta fenomen i boken *Alltings mått* och drar slutsatsen att i och med NPM och samhällets nuvarande riktning efterfrågas inte de ämnen som behandlar samlade mänskliga erfarenheter. Samhällets framfart planeras mycket kortsiktigt och den humanistiska förmågan att resonera i långsiktiga kunskapsbaser åsidosätts.⁷ Bornemark menar att dessa förmågor är svåra att precisera eller stoppa in i lämpliga fack – bristen på kalkyler och statistik gör att många humanistiska ämnen blir svåra att förstå och att deras relevans ifrågasätts. I stället för att göra plats åt dem så väljer samhället att gå på en mer binär, ratio- och NPM-baserad lösning där ämnen och discipliner som kan ge hårda och tvärsäkra svar premieras.⁸

Med ovan i bakhuvudet tycker jag inte att det är så anmärkningsvärt att humanisternas förtjänster går obemärkt förbi både hos de breda folklagren och de utbildade i universiteten – humanisternas högborg. Här är vi mycket bra på att förmedla kunskap om en viss företeelse eller ett skeende, men när det kommer till värdet i denna kunskap, varför staten ska lägga en massa pengar på att utbilda nya historiker stöter vi på problem med att legitimera utbildningens värde. Vi lider av ett artikulationsproblem. Men vi drar oss inte bara för att formulera värdet av vad vi gör – vi känner kanske inte alltid till det. Varför vet jag inte, men under hela min utbildning har jag blivit fundersam på varför våra professorer och föreläsare som vanligtvis håller långa föreläsningar och

⁷ Anders Ekström & Sverker Sörlin, *Alltings mått; Humanistisk kunskap i framtidens samhälle* (Stockholm 2012), s. 9.

⁸ Bornemark, s. 172.

som premierar seminarium, valt att inte upplysa oss om vilken skillnad vi kan göra i samhällets sam- och framtid. Det slår mig att de kanske aldrig själva var så säkra. Om detta är på grund av NPM eller jantelag står oklart – men att det krävs en förändring är alldeles uppenbart.

De humanistiska utbildningarna har, likt alla utbildningar, till viss del stöpts så att de ska passa arbetsmarknaden. Vi kan notera en tydlig förskjutning i den historiska forskningen under 1900-talets andra hälft mot ett mer samhällsvetenskapligt arbetssätt. Nu för tiden är det givet att någon form av teori måste preciseras och tillämpas i forskningen för att studien ska vara möjlig att jämföra med andra arbeten och på så sätt få legitimitet. Vi har byggt upp metoder och ramverk som ska efterlikna de mer strama och strömlinjeformade ämnena samhälls- och naturvetenskap men som i en del fall, särskilt tidigt i utbildningen, saknar syfte i den historiska forskningen.⁹ Visserligen lär sig dagens historiestudenter fortfarande värdet i förmågan till personlig tolkning, men denna har fått stryka på foten till förmån för ett mer strömlinjeformat och repeterbart arbetssätt. Det går att kalla detta förvetenskapligande för utveckling eller kanske till och med för modernisering av det historiska ämnet och dess forskning, men som historiker har dessa termer en viss besk eftersmak i och med att modernisering har visat sig inte alltid föra gott med sig. Vårt sätt att jobba passar inte in i världen utanför universiteten. Studenten har i stället blivit en kund som vid examen genererar pengar till lärosätena och om utbildningarna ska vara relevanta krävs att studenterna kommer därifrån med ”värdefulla” kunskaper. Kunskapens egenvärde riskerar att gå förlorad när det anses som negativt att en allmänt högutbildad befolkning utan mål inte genererar den reella summa pengar som utbildningen kostat. Universitet och högskolor marknadsför sig med hur stor andel av tidigare studenter som har fått relevant arbete efter utbildningen och på varje programsida finns en karriärsflik som på ett sätt syftar till att visa upp studentens förväntade livsinkomst efter studierna om just detta program väljs. Än större påverkan på den så kallade humanistiska krisen tror jag än en gång beror på allmänhetens och samhällets brist på förståelse om de humanistiska kunskapernas värde. Gemene man har blivit formade till att hålla ekonomin som en modern Gudssymbol och att värdesätta ratiokunskaper så till den grad att intellectuskunskaper som resonemang och reflektion inte räknas som intrinsikalt eftersträvänsvärt. Jag tycker mig kunna påstå att det inte har varit socialt acceptabelt att studera historia vid aktade universitet i ett halvt decennium för att sedan ägna sitt liv åt fårskötsel eller telefonförsäljning. På samma gång tycker jag mig dock kunna se en förändring. Människor har på senare tid börjat inse värdet i att ta hand om sig själva. Självhjälp, wellness, mindfulness och integritet är ord för dagen som på ett eller annat sätt syftar till att berika tillvaron genom att man ska arbeta med sig själv. En högre utbildning i allmänhet kan ses som en del av

⁹ Cecilia Riving, David Larsson Heidenblad & Malin Gregersen, ”Introduktion – Därför är vi historiker”, *Scandia* 2013:2, s. 19.

detta nya sätt att förverkliga sig själv. En humanistisk utbildning utgår från dina erfarenheter som människa och bygger på med djupare kunskap och perspektiv som ämnar bredda förståelsen om oss själva och den värld vi lever i. En högre bildning är karaktärsskapande och ger en djupare förståelse för samhället samtidigt som det vidgar perspektiv och stimulerar själen. Med dessa redskap och kunskaper kan individen lära känna sig själv och sin omgivning på ett nytt sätt. Kommer vi som samhälle bort från vårt synsätt att se kunskap likt en vara som ska produceras till ett bestämt ändamål, paketeras fint för att till slut marknadsföras och säljas, så tror jag att humanisternas framtid är ljus som dagen.

Ekström och Sörlin diskuterar hur den grekiska filosofen Protagoras menar att människan är ”alltings mått”: en måttstock för allt annat som är värt något. Med det menas att om någonting inte finner ett värde för människan är det således också värdelöst.¹⁰ Ett synsätt som kan verka egocentriskt med tanke på att vi inte är helt allena här på jorden, men likväl ett sätt att tänka på som borde vara tillämpligt på de områden som är både skapta för och av oss människor. Med tanke på hur inriktade vi har blivit på att förverkliga oss själva är det häpnadsväckande hur liten roll vi faktiskt tilldelar oss i detta ändamål. Vi har uppfunnit en uppsjö av avancerade mätinstrument för att inte lämna något åt slumpen: oavsett om det rör sig om hur många spann en bro kan ha för att fortfarande vara bärkraftig, hur många procent av en befolkning som kan vara arbetslösa innan det blir ett problem eller med vilken kraft en raket måste skjutas i väg för att komma ut ur atmosfären. All mätning kräver instrument och helst så finkalibrerade som bara möjligt. Det gäller även människan själv enligt Protagoras.¹¹ Ser vi människan som ”alltings mått” – vilket jag personligen lockas till att göra – behöver vi se till att det finns välsmorda måttstockar även här. Det handlar inte om att skilja rätt från fel – vilket är en helt annan fråga. Det handlar om att objektivt kunna reflektera och ”räkna” på de konsekvenser våra handlingar får utifrån våra samlade erfarenheter. Värdet i detta borde inte gå att bortse från. Humanisterna är inte oskyldiga offer för en oförstående samtid. Som jag har varit inne på saknas dessa insikter, även inom kåren. Vi måste börja axla rollen som en parameter för de intellectuskunskaper som vi tar dryga studielån för att skaffa oss. Både ute i samhället och på arbetsmarknaden måste vi våga använda de stora vackra orden om oss själva och de egenskaper vi humanister har samlat på oss, samtidigt som vi måste börja artikulera våra kunskaper bättre. På så sätt tror jag att humanisternas värde kan höjas till en högre nivå än vad vi idag ser. Det borde heller inte vara en omöjlighet med tanke på Sveriges ständiga proklamerande om vilken kunskapsnation vi är. Kunskapen och viljan finns här, nu gäller det bara att förmedla den. Universiteten menar att de har tre huvudsakliga uppgifter: forskning,

¹⁰ Ekström & Sörlin, s. 47.

¹¹ Ekström & Sörlin, s. 47.

utbildning och samverkan med samhället. Den tredje uppgiften behöver få en centralare roll från alla humanister, oavsett om de är knutna till ett universitet eller ej.

Referenslista

Bornemark, Jonna, *Det omätbaras renässans: En uppgörelse med pedanternas världsherravälde* (Stockholm 2018).

Ekström, Anders & Sörlin, Sverker, *Alltings mått; Humanistisk kunskap i framtidens samhälle* (Stockholm 2012).

Riving, Cecilia, Larsson Heidenblad, David & Gregersen, Malin, "Introduktion – Därför är vi historiker", *Scandia* 79:2 (2013).

Sörlin, Sverker "Historikerns betydelseunderskott – och dess botemedel", *Scandia* 79:2 (2013).

Sörlin, Sverker, "Varför så dåligt hum om humaniora?", *Vetenskap & Allmänhet*, 12 oktober, 2022, <<https://vetenskapallmanhet.se/2022/10/varfor-sa-dalig-hum-om-humaniora/>>.

Österberg, Eva, "Människokunskap och långa tidsaxlar", *Scandia* 79:2 (2013).